

УДК 343.71

А. Ю. Стащак
кандидат юридичних наук,
докторант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЗАКОННІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Здійснення правоохоронної діяльності, зокрема шляхом проведення негласних заходів, в тому числі пов'язаних із обмеженням конституційних прав, з одночасним дотриманням прав та свобод особи, виконанням вимог чинного законодавства, можливими є лише виключно у випадку повноцінної та ефективної реалізації принципу законності як одного із основних під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Водночас, аналізуючи чинне законодавство, емпіричний матеріал та фахову юридичну літературу відповідь щодо того, яким чином повинно відбуватись реалізація принципу законності під час оперативно-розшукової діяльності не можливо отримати, адже сьогодні існує велика кількість наукових праць присвячених безпосередньо вивченню законності як основоположного фактору під час правоохоронної діяльності, однак стосовно безпосередньо реалізації в контексті оперативно-розшукової протидії злочинності залишилось не достатньо вивченим.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Взагалі в теорії оперативно-розшукової діяльності дослідженню питань, пов'язаних із принципами оперативно-розшукової діяльності було присвячено досить велику кількість досліджень. Зокрема, на рівні монографічних досліджень окреслена проблематика була частково досліджена останніми роками в монографії М. С. Цуцкїрідзе на тему: «Кримінально-процесуальна діяльність слідчого: теоретичні, правові та праксеологічні засади», кандидатській дисертації Д.М. Ценова на тему: «Оперативно-розшукове забезпечення підрозділами кримінальної поліції досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування» та на рівні методико-практичного матеріалу М. М.Перепелицею в лекції на тему: «Поняття, завдання, принципи та правова основа оперативно-розшукової діяльності». Однак аналізуючи вказані наукові праці, а також наукові розробки інших фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності слід дійти висновку, що безпосередньо питання законності як принципу ОРД ще не досліджувалось.

Метою статті є визначення загальних засад реалізації принципу законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Виклад основ матеріалу. Перші згадки про цільність використання законності як основопо-

ложного фактору в протидії злочинності датуються ще за часів Руської Правди, однак здебільшого в контексті дотримання норм права та моралі.

Водночас, з розвитком державно-правового устрою, переходом на формування гуманістичного підходу та забезпечення певного верховенства права в усіх сферах державного регулювання процесів протидії злочинності призводить до того, що з середини ХІХ сторіччя законність починає все частіше згадуватись науковцями та законодавцем в якості критерію оцінювання дій правоохоронців.

Починаючи ж з ХІХ ст. в науковому житті «законність» вводиться у якості терміна, що позначає направлення діяльності певного суб'єкта на забезпечення демократії, прав та свобод особи, їх реалізації та не обмеження.

Сьогодні ж відповідно до юридичного словника «законність» (верховенство закону), пропонується розуміти як неухильне виконання законів і відповідних їм правових актів усіма органами держави, посадовими та іншими особами або одним з елементів демократії та правової держави. До того ж синонімами поняття «законність» визначаються такі терміни як: валідність, допустимість, закономірність, легальність, легітимність, легітимність, вмотивованість, обґрунтованість, виправданість, ґрунтовність, праведність, вірність, правомірність, резонансність, справедливість, харіномія [1].

Водночас, слід відмітити, що сьогодні в науковій літературі існують декілька варіантів тлумачення поняття «законності», досліджувати які потрібно слідкуючи такому порядку: слідували правилу – застосовувати в пізнанні можливості детального аналізу і осмислення отриманих результатів, їх співвідношення з предметною областю (об'єктивною реальністю), зі старими уявленнями про неї [2, с. 51].

Отже, першу групу становлять думки вчених, в яких розглядається поняття «законності» як певний вид діяльності відповідних суб'єктів. Зокрема, як приклад можна навести такі твердження:

- сутність законності полягає в однаковому розумінні, усвідомленні і точному здійсненні дій щодо дотримання норм і правил чинного законодавства державними органами, в тому числі і правоохоронними органами, так як вони спеціально для цього створені і зобов'язані повсякденно здійснювати охорону прав і свобод, законних інтересів особистості, суспільства і держави [3];

- законність в діяльності правоохоронних органів визначається як режим функціонування її співробітників, який складається в строгому дотриманні ними демократичної Конституції і норм відповідних їй законів, включаючи рішення судів і акти правозастосування відомчих структур. В кінцевому рахунку, законність виражається в забезпеченні та захисті прав і свобод людини як найвищої цінності держави [4].

Друга група вчених здійснює розгляд законності як похідної від Закону.

Зокрема на думку Дмитрієва Ю.А. та І. Ф. Казміна поява законності вплітається в процеси походження права і держави, її природа безпосередньо пов'язана з законотворчою діяльністю. Але під законністю слід розуміти не тільки закони, не їхня сукупність і навіть не управління суспільством за допомогою законів, хоча останнім розуміння дуже тісно стикається з режимом законності. Якщо немає законів, то і про законність мови не буде. Закони – основа законності. Управління людьми за допомогою видання законів, які містять загальні правила поведінки, обов'язкові для виконання, – альфа і омега законності. Не можна ототожнювати законність і з діяльністю людей, з їх правомірними вчинками, з їх відносинами, що розвиваються на основі і в рамках закону. Тим самим ми будемо ототожнювати законність з правовим порядком. Саме правопорядок визначають зазвичай як сукупність правових відносин, що складаються на основі законності, як порядок у відносинах людей, що базується на законах і їх суворому виконанні [5].

Зміст законності відображає роль закону в суспільному житті, його панування і непорушність у взаємовідносинах держави і особистості. Законність необхідна для забезпечення свободи і реалізації права громадян, здійснення демократії, освіти і функціонування громадянського суспільства, науково обґрунтованого побудови і раціональної діяльності державного апарату.

С. Г. Дробязко і В. С. Козлов., погоджуються із вказаною точкою зору та зазначають що законність може зберігатися і при правопорушенні. «Так, порушується законність, якщо злочини не караються, неправосудний вирок не скасовано, незаконне рішення державного органу залишається в силі і т. Д. Ні, не порушується законність, якщо в установленому законом порядку права потерпілого відновлені, злочинець покараний, незаконну постанову скасовано і т. д., т. е. коли закон перемиг. Тому визначають, законність – це торжество закону, такий стан взаємовідносин в державі і суспільстві, при якому робиться все можливе, щоб закон ніким не порушувався, а в разі порушення знову-таки робиться все можливе, щоб без зволікання відновити порушені права і покарати винних» [6].

Однак на нашу думку, більш ірраціонально виправданою є думка третьої групи вчених які визначають що законність – комплексне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що характеризує організацію і функціонування суспільства і держави на правових засадах.

Зокрема, на думку Ю.А. Дмитрієва законність – явище багатопланове, ємне. Тому поширені численні визначення, що розкривають той чи інший аспект законності, ту чи іншу її зв'язок з соціальними процесами. Це і принцип діяльності державних органів, і своєрідний політико-правовий режим суспільного життя, і суворі вимога дотримання законів [5].

В той самий час О.Ф. Скакун зазначає, що хоча термін «законність» є похідним від терміна «закон» однак будучи комплексним поняттям, охоплює всі сторони життя права – від його ролі в створенні закону до реалізації його норм в юридичній практиці. Законність відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави, права і суспільства. Вимога законності в рівній мірі відноситься до вищих органів державної влади, до інших державних органів, які беруть в рамках своєї компетенції підзаконні акти (сфера правотворчості), до безпосередніх виконавців законів – посадовим особам, а також до громадських організацій, комерційним корпораціям, громадянам (сфера право реалізації). Тобто законність характеризується єдністю двох ознак:

- зовнішнього (формального) – обов'язком виконувати розпорядження законів і підзаконних правових актів державними органами, посадовими особами, громадянами і різними об'єднаннями;
- внутрішнього (сутнісного) – наявністю науково обґрунтованих і відповідних праву законів; якістю законів [7].

Водночас, усі вказані твердження мають й деякі неточності, зокрема:

- недоцільно розглядати законність як основу виключно певної діяльності, практика свідчить, що окреслене поняття є більш ширшим включаючи в себе не тільки певні дії, а й підготовку до них, створення умов їх забезпечення та здійснення, отримання певних результатів;

- розгляд законності лише як похідної від видання певного Закону також обмежує поняття «законності» лише певними правовідносинами, що встановлюються та регулюються Законом, при цьому не враховуються, суміжні процеси;

- розгляд «законності» ж одночасно як принципу, методу, вимог, також є не досить коректним оскільки при такому підході не враховуються особливості організаційно-тактичного характеру їх реалізації окремо один від одного, а лише визначаються загальні вимоги до «законності».

Аналізуючи наведені твердження можна дійти висновку, що спільним для них є:

- розгляд «законності» як основи певної діяльності;
- способу державного регулювання певної діяльності шляхом встановлення певних меж та обмежень;
- визначення граничних показників між легітимністю та анархічністю дій владних суб'єктів;
- розкриття сутності «законності» через приму її впливу на певні соціально-державні процеси та механізми.

В той самий час, говорячи про «законність» як принцип саме оперативного-розшукової діяльності слід відмітити, що в теорії оперативного-розшукової діяльності досить часто вказане поняття ототожнюють із поняттям «гарантії законності», однак гарантії законності це комплекс організаційних, політичних, економічних, ідеологічних чинників та юридичних заходів, які займаються забезпеченням дотримання законів, прав громадян та інтересів суспільства і держави та існують загальні умови, які створюють сприятливе середовище гарантії законності: політичні, економічні, ідеологічні, соціальні і суспільні умови [8]. Разом з цим, враховуючи, що взагалі принципи оперативного-розшукової діяльності є сполучною ланкою в будь-якій системі, вони не існують самі по собі, поза будь-якої діяльності, яка дає їм конкретне організаційне і тактичне наповнення. У той же час вони вносять єдність в тлумачення знання і служать відображенням в ньому основних об'єктивних закономірностей будь-якої діяльності. Зовнішнє відхилення від принципів неминує призводить до збочень її суті, а при великій кількості відхилень – до переродження в інший вид діяльності. Тобто, по суті, гарантії законності в оперативного-розшуковій діяльності це умови для здійснення певної діяльності, а їх реалізація відбувається шляхом здійснення певних дій уповноваженими суб'єктами виключно відповідно до норм чинного законодавства, а принципи – це основа таких дій. Можна обґрунтовано казати про те, що «принцип законності» є більш ширшим поняттям аніж «гарантії законності», та по суті під час оперативного-розшукової діяльності реалізація принципу законності якраз й відбувається через дотримання гарантії законності відповідними суб'єктами.

Враховуючи вказане можна дійти висновку, що реалізація принципу законності під час здійснення оперативного-розшукової діяльності полягає в комплексі:

- прийняття законодавцем всіх необхідних нормативно-правових актів, що здатні створити передумови для протидії злочинності та правопідносин між суб'єктами такої діяльності, об'єктами контролю, контролюючими органами;

- забезпечення працівниками, що здійснюють оперативного-розшукову діяльність виконання вимог чинного законодавства, недопущення порушення прав та свобод особи;

- виконання окремими суб'єктами контролюючо-наглядових функцій щодо недопущення необґрунтованого порушення прав та свобод особи, втручання в особисте життя осіб або безпідставного здійснення оперативного-розшукової діяльності; встановлення причин та умов, що здатні спричинити порушення законності, виявлення порушень та впровадження системи покарання за такі порушення;

- створення умов ідеологічного, культурного, економічного та ін. характеру, що здатні позитивно вплинути на фактичне дотримання гарантії законності як безпосередніми виконавцями, так й відповідними контролюючими органами.

Література

1. Законность. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/14783>
2. Елинский В.И. Основы методологии теории оперативно-розыскной деятельности. М.: Изд-ль Шумилов И.И., 2001.
3. Четвертиков В.С. Правоохранительные органы. URL: https://studref.com/346687/pravo/obespechenie_zakonnosti_deyatelnosti_pravoohranitelnyh_organov
4. Федоринова Е.А. Законность в деятельности органов внутренних дел в соотношении с правовой политикой государства. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zakonnost-v-deyatelnosti-organov-vnutrennih-del-v-sootnoshenii-s-pravovoy-politikoy-gosudarstva>.
5. Ю.А. Дмитрієв, І. Ф. Казьмін і ін. Загальна теорія права. 1996. URL: <https://jurisprudence.club/teoriya-gosudarstva-prava-uchebnik/ponyatie-zakonnosti-mesto-jizni-59651.html>.
6. Дробязко С. Г., Козлов В. С. Общая теория права. Минск, 2005. 496 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : Підручник. Харків: Консум; Ун т внутр. справ, 2000. 704 с.
8. Гарантии законности: понятие и виды. URL: <https://alekssandr.jimdo.com/%D1%82%D0%B3%D0%BF/60-%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B5-%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D1%8B/>.

Анотація

Стацхак А. Ю. Законність як принцип оперативного-розшукової діяльності. – Стаття.

В статті зроблено спробу визначити загальні засади реалізації принципу законності під час здійснення оперативного-розшукової діяльності. Аналізується фахово юридична література, визначаються позитивні та негативні моменти різних підходів до окреслення поняття «законність», проводиться співвідношення поняття «принцип законності» та «гарантії законності». Констатується, комплекс основних положень в яких відбувається реалізація принципу законності під час здійснення оперативного-розшукової діяльності.

Ключові слова: принцип, законність, оперативного-розшукова діяльність.

Аннотация

Стащак А. Ю. Законность как принцип оперативно-розыскной деятельности. – Статья.

В статье сделана попытка определить общие принципы реализации принципа законности при осуществлении оперативно-розыскной деятельности. Анализируется профессиональная юридическая литература, определяются положительные и отрицательные моменты различных подходов к разработке понятия «законность», проводится соотношение понятия «принцип законности» и «гарантии законности». Констатируется, комплекс основных положений в которых происходит реализация принципа законности при осуществлении оперативно-розыскной деятельности.

Ключевые слова: принцип, законность, оперативно-розыскная деятельность.

Summary

Stashchak A. Yu. Legality as a principle of operational search activity. – Article.

The article attempts to determine the general principles of the implementation of the principle of legality during the conduct of search operations. The professional legal literature is analyzed, the positive and negative aspects of different approaches to defining the concept of "legality" are determined, the relation between the concept of "principle of legality" and "guarantees of legality" is conducted. It is stated that the set of basic provisions in which the principle of legality is realized during the implementation of operational search activities.

Key words: principle, legality, search and operative activity.